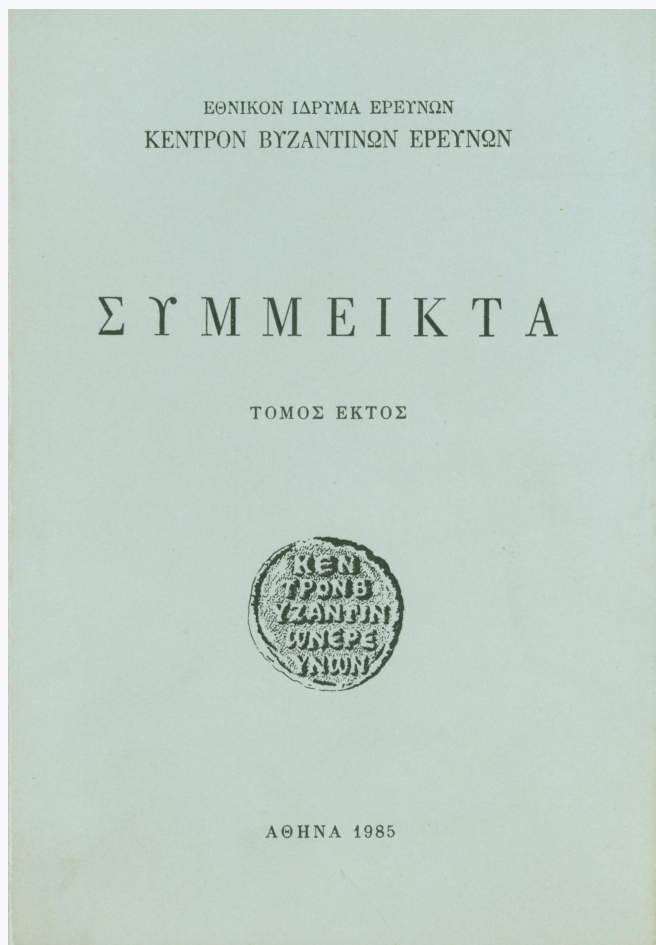

Byzantina Symmeikta

Vol 3 (1979)

SYMMEIKTA 3

Ένα πρόσταγμα του Ματθαίου Καντακουζηνού (4 Δεκεμβρίου 1353)

N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.661](https://doi.org/10.12681/byzsym.661)

Copyright © 2014, N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν. (1979). Ένα πρόσταγμα του Ματθαίου Καντακουζηνού (4 Δεκεμβρίου 1353). *Byzantina Symmeikta*, 3, 53–62. <https://doi.org/10.12681/byzsym.661>

ΕΝΑ ΠΡΟΣΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ (4 Δεκεμβρίου 1353)

Στὴν ἀθωνικὴ μὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας σώζεται ἓνα πρωτότυπο αὐτοκρατορικὸ πρόσταγμα μὲ τὴ χρονολογικὴ ἔνδειξη (μηνολόγιο) 4 Δεκεμβρίου τῆς 7ης ἰνδικτιώνας: σύμφωνα μὲ παλιὰ προστάγματα (ποὺ δὲ σώζονται σήμερα) τῶν ἀγίων μου αὐθέντων καὶ βασιλέων τοῦ τε πάππου καὶ θείου τῆς βασιλείας μου, τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαριτῶν, ὁ αὐτοκράτορας ἐπικυρώνει τὴν κατοχὴ καὶ τὰ προνόμια τῆς Λαύρας πάνω σὲ κτήματά της ποὺ βρισκόντουσαν στὴν Αἴνο καὶ σὲ ἄλλες τοποθεσίες τοῦ κάτω "Εβρου¹.

Ἡ χρονολόγηση τοῦ προστάγματος αὐτοῦ ἔχει ἐπανειλημμένα συζητηθεῖ: ὁ πρῶτος ἐκδότης F. Dölger τὸ ἀπέδωσε ἀρχικὰ στὸν Ἀνδρόνικο Γ' (χρονολογία: 1338) καὶ ἀργότερα στὸν Ἰωάννη Ε' (χρονολογία: 1383). Ὁ D. Anastasijević σκέφθηκε ἀρχικὰ τὸν Ἀνδρόνικο Παλαιολόγο, δεσπότη τῆς Θεσσαλονίκης (1409 - 1421), καὶ κατόπιν ὑπέθεσε ὅτι ἐκδότης τοῦ ἐγγράφου θὰ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς γιουὺς τοῦ Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου. Τέλος ὁ G. Ostrogorsky ἀπέδωσε τὸ ἐγγράφο στὸν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο καὶ πρότεινε τὴ χρονολογία 4 Δεκεμβρίου 1428².

1. F. Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, Μόναχο 1931, ἀρ. 53. Ἡ φωτογραφία μιᾶς νεώτερης ἀπομίμησης τοῦ μηνολογίου αὐτοῦ ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν A. Guillou στὸ BCH 82 (1958), πίν. XLIV.

2. G. Ostrogorsky, *Autour d'un prostagma de Jean VIII Paléologue* ZRVI 10 (1967), σελ. 63 - 85 (τὸ ἄρθρο αὐτὸ ξανατυπώθηκε στὸ βιβλίο τοῦ Ostrogorsky, *Zur byzantinischen Geschichte: Ausgewählte Schriften*, Darmstadt 1973). Ὁ Ostrogorsky, σελ. 63 - 66, ἀναλύει λεπτομερῶς τὶς ἀπόψεις τῶν Dölger καὶ Anastasijević, οἱ ὁποῖες εἶχαν διατυπωθεῖ στὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα: D. Anastasijević στὸ Glasnik Skopskog Naučnog Društva 11 (1932), σελ. 250· F. Dölger, *Epikritisches zu den Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, Archiv für Urkundenforschung 13 (1933), σελ. 60 - 65 = *Byzantinische Diplomatik*, Ettal 1956, σελ. 91 - 97· F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, Μόναχο 1948, ἀρ. 18, 19 καὶ 55· BZ 54 (1961), σελ. 430· Dölger, Regesten, ἀρ. 2646 καὶ ξανά ἀρ. 3028. Τὸ ἴδιο αὐτὸ πρόσταγμα ξαναδημοσιεύεται (μὲ φωτογραφία) στὸ βιβλίο τῶν F. Dölger - I. Καραγιαννοπούλου, *Byzantinische Urkundenlehre I, Die Kaiserurkunden*, Μόναχο 1968, σελ. 165 - 166, πίν. 60 (πρβλ. καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τοῦ ἴδιου βιβλίου ὑπὸ I. Καραγιαννοπούλου, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 255 - 256). Πρόκειται γιὰ ἀπλὴ ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης τῶν Facsimiles, τῆς ὁποίας ἐπαναλαμβάνονται τὰ σφάλματα: τὸ περιεργὸ εἶναι ὅτι στὴ νέα αὐτὴ δημοσίευση δὲν ἔχουν ληφθεῖ ὑπόψη οἱ

Δὲν ὑπάρχει νομίζω ἀμφιβολία γιὰ τὸ ὅτι τὸ πρόσταγμα μᾶς προέρχεται ἀπὸ αὐτοκράτορα καὶ ὄχι ἀπὸ δεσπότη. Καί, ὅπως παρατήρησε ὁ Ostrogorsky, ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸς πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μετὰ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰ.: τότε ἐμφανίζεται ἡ συνήθεια νὰ σημειώνεται στὸ ἔγγραφο, πρὶν ἀπὸ τὸ μηνολόγιο, καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ μηνὸς — ὅπως αὐτὸ συμβαίνει στὸ ἔγγραφό μας. Νομίζω ὅμως ὅτι ἐκδότης τοῦ ἔγγράφου εἶναι ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνός, ὅπως φαίνεται α) ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς γενεαλογίας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τῶν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰ., β) ἀπὸ τὴν σύγκριση τοῦ μηνολογίου μὲ ἄλλα γνωστά μηνολόγια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ γ) ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Λίνου κατὰ τὸν ΙΔ' αἰ.

Α' ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΑ

Ὁ Ostrogorsky ἀπέδωσε τὸ πρόσταγμα στὸν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο γιὰτι θεώρησε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας τῶν ΙΔ' - ΙΕ' αἰ. πὺ μποροῦσε νὰ ἀναφέρεται σὲ ἓνα θεῖο τοῦ αὐτοκράτορα ἤδη νεκρὸ (τὸν Ἀνδρόνικο Δ', †1385)¹. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν εἶχε ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ἡ σύντομη βασιλεία τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, γιοῦ τοῦ Ἰωάννη Σ': ὁ Ματθαῖος ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1353, στέφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1354, καὶ διατήρησε τὸν τίτλο ὡς τὸ 1357, ὁπότε ἐξαναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ² καὶ ἀποσύρθηκε στὴν Πελοπόννησο, ὅπου πέθανε στὶς ἀρχὲς τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1383 (ἢ, ἴσως, τὸ 1391)³. Κανεὶς πραγματικὸς συγγενὴς τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πατέρα του, δὲν βασιλεύσε πρὶν ἀπὸ αὐτόν· εἶναι ὅμως γνωστὸ πὺς ὁ πατέρας του, ὁ Ἰωάννης Σ', γιὰ νὰ νομιμοποιήσει τὴ θέση του σχετικὰ μὲ τὴ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων, δημιούργησε θεωρητικὸς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς μὲ αὐτήν· σὲ ἐπίσημα ἔγγραφα χαρακτηρίζει τὸν Ἀνδρόνικο Β' ὡς «πάππου» του καὶ τὸν Ἀνδρόνικο Γ' ὡς «ἀδελφὸ» του⁴. Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ, ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνός, τοῦ ὁποῦ ἡ σύντομη ἀπόψεις, πὺ διατυπώθηκαν σχετικὰ μὲ τὸ ἔγγραφο μετὰ ἀπὸ τὸ 1931, οὔτε κἂν οἱ ἀπόψεις, πὺ ἐξέφρασε ὁ ἴδιος ὁ Dölger.

1. Ὁ Ἰωάννης Ζ' Παλαιολόγος (†1408) πρέπει βέβαια νὰ ἀποκλειστεῖ, ἐφόσον πέθανε πρὶν ἀπὸ τὸν θεῖο του Μανουὴλ Β'. Πρβλ. Ostrogorsky, ὁ.π., σελ. 79.

2. D. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100 - 1460*, Dumbarton Oaks 1968, σελ. 108 - 122. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Ἐκλογή, ἀναγόρευσις καὶ στέφμις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος*, Ἀθῆνα 1956, σελ. 195 - 196. Πρβλ. P. Lemerle, *Le tomos du concile de 1351 et l'horismos de Matthieu Cantacuzène*, REB 9 (1951), σελ. 60 - 63. B. Ferjančić, ZRVI 10 (1967), σελ. 257 - 258.

3. D. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée I*, Παρίσι 1932, σελ. 116. Πρβλ. Nicol, ὁ.π., σελ. 120 (ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ Ματθαῖος πέθανε τὸ 1391 μὺ φαίνεται ἀπίθανη).

4. F. Dölger, *Johannes VI. Kantakouzenos als dynastischer Legitimist*, Semina-

βασιλεία συμπύπτει με Δεκέμβριο τῆς 7ης ἰνδικτιώνας (τὸ 1353), θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρει τὸν Ἀνδρόνικο Γ' (†1341) ὡς «θεῖο» του καὶ τὸν Μιχαῆλ Θ' (†1320) ὡς «πάππο» του.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνὸς ἦταν θεῖος (ἀδελφὸς τῆς μητέρας) ὄλων τῶν γιῶν τοῦ Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου καὶ τῆς Ἑλένης Καντακουζηνῆς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους βασιλέψαν οἱ Ἀνδρόνικος Δ' καὶ Μανουὴλ Β'. Ὁ Ἀνδρόνικος Δ' φαίνεται ὅτι ἦταν βασιλεὺς ἤδη τὸ 1355· ἐκθρόνισε τὸν πατέρα του καὶ βασιλέψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ 1376 ὡς τὸ 1379· καί, μολονότι ἔχασε τὸν θρόνο, διατήρησε τὸν βασιλικὸ τίτλο ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1385¹. Ὁ Μανουὴλ Β' ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτωρ τὸ 1373, στέφτηκε τὸ 1374, διαδέχτηκε τὸν πατέρα του τὸ 1391 καὶ παρέμεινε αὐτοκράτορας ὡς τὸν θάνατό του τὸ 1425. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ βασιλεῖς, ἐγγονοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' (†1341) καὶ τοῦ Ἰωάννη Ζ' καὶ ἀνεψιοὶ τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν ἐκδώσει τὸ ἔγγραφο, πού μελετᾶμε, μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ τελευταίου (1383, βλ. παραπάνω)².

Σύμφωνα, λοιπόν, μετὰ τὰ παραπάνω γενεαλογικὰ στοιχεῖα, τὸ πρόσταγμα μας μπορεῖ νὰ ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐξῆς αὐτοκράτορες:

ἀπὸ τὸν Ματθαῖο Καντακουζηνὸ τὸ 1353·

ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο Δ' Παλαιολόγο τὸ 1383·

ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Β' Παλαιολόγο τὸ 1383 ἢ τὸ 1398 ἢ τὸ 1413·

ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο τὸ 1428 ἢ τὸ 1443.

Β' ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΥ

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν σύγκριση τοῦ μηνολογίου τοῦ προστάγματός μας μετὰ ἄλλα γνωστὰ μηνολόγια τοῦ ΙΔ' καὶ τοῦ ΙΕ' αἰ. θεωροῦμε χρήσιμο νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι:

rimum Kondakovianum 10 (1938), σελ. 12 - 21 = *Παρασπορά*, Ettl 1961, σελ. 194 - 197.

1. Πρβλ. Χριστοφιλοπούλου, ὁ.π., σελ. 197 - 198· G. T. Dennis, *The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382 - 1387*, Ρώμη 1960, σελ. 26, σημ. 1. J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391 - 1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers Univ. Press 1969, σελ. 41 κ.εξ., 51 - 52.

2. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ σημειωθεῖ ὅτι θεῖοι τοῦ Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου ἦταν οἱ Βούλγαροι τσάροι Θεόδωρος Svjatoslav καὶ Μιχαῆλ Šišman: ἦσαν σύζυγοι τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Θεοδώρας, καὶ εἶχαν καὶ οἱ δύο πεθάνει πρὶν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἰωάννη Ε'. Στὸ ἔγγραφο μας ὁμως γίνεται λόγος γιὰ Βυζαντινοὺς καὶ ὄχι ξένους αὐτοκράτορες. Ἄλλωστε, τὸν ΙΔ' αἰ. τὸ Βουλγαρικὸ κράτος οὐδέποτε εἶχε ἐπεκταθεῖ ὡς τὴν Αἴνο. Συνεπῶς ὁ Ἰωάννης Ε' δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πιθανὸς ἐκδότης τοῦ προστάγματος, ἐφόσον κανένας θεῖος του δὲν βασιλέψε στὸ Βυζάντιο.

α) τὰ μηνολόγια γραφόντουσαν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα, διὰ τῆς θείας καὶ βασιλικῆς χειρὸς¹.

β) τὰ μηνολόγια παρουσιάζουν μερικὰ προσωπικὰ καὶ μόνιμα χαρακτηριστικά, κυρίως στὰ σταθερὰ καὶ σχηματοποιημένα μονογραφήματα τῶν λέξεων μὴν καὶ ἰνδικτιῶν: μηνολόγια τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα, κι ὅταν ἀκόμη ἀπέχουν μεταξύ τους 20 ἢ 30 χρόνια, παρουσιάζουν ἐλάχιστες καὶ ἀσήμαντες διαφορὲς ὡς πρὸς τὰ μονογραφήματα αὐτά·

γ) τὰ μηνολόγια δύο διαφορετικῶν αὐτοκρατόρων μπορεῖ νὰ μοιάζουν μεταξύ τους, ὅπως π.χ. τοῦ Ἀνδρονίκου Β' καὶ τοῦ Μιχαῆλ Η'², καὶ στίς περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ ταυτίσουμε τὸν ἐκδότη ἐνὸς προστάγματος μὲ βάση μόνο τὴν σύγκριση τοῦ μηνολογίου·

δ) ἀντιθέτως, ἡ σύγκριση τοῦ μηνολογίου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποκλείσουμε μὲ βεβαιότητα τοὺς αὐτοκράτορες, τῶν ὁποίων τὰ γνωστὰ μηνολόγια παρουσιάζουν σημαντικὲς διαφορὲς ἀπὸ ἐκεῖνο πὸ μελετᾶμε.

Στοὺς φωτογραφικοὺς πίνακες, πὸ συνοδεύουν τὸ μελέτημα τοῦτο, συγκέντρωσα μερικὰ δείγματα μηνολογίων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τῆς ἐποχῆς πὸ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο Γ' Παλαιολόγο ὡς τὸν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο. Ἡ ἐπιλογή ἐγίνε ἀπὸ δημοσιευμένα πανομοιότυπα, μὲ κύρια κριτήρια τὴν καλὴ διατήρηση τοῦ μηνολογίου καὶ τὴν χρονολογία τοῦ κάθε ἐγγράφου.

Πίν. 6α Τὸ μηνολόγιο τοῦ προστάγματος πὸ μελετᾶμε καὶ τὸ ὁποῖο ἀποδίδουμε στὸν Ματθαῖο Καντακουζηνὸ καὶ χρονολογοῦμε στίς 4 Δεκεμβρίου 1353. Πρβλ. πὸ πάνω, σελ. 53, ὑποσ. 1 καὶ 2.

Πίν. 6β Μηνολόγιο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου. Αὐγούστος 1340³.

Πίν. 7α Μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου. Ἀπρίλιος 1342⁴.

1. Dolger - Καραγιαννόπουλος, ὅ.π., σελ. 110.

2. Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, ἐκδ. Βόννης, τόμ. Β', σελ. 13, ἀναφέρει ὅτι ὅταν, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαῆλ Η', ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἔστειλε ἓνα πρόσταγμα μὲ τὸ δικό του μηνολόγιο στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ παραλήπτες, πὸ ἦταν ἀνώτεροι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, δὲν μποροῦσαν νὰ καταλάβουν οὕτως ἂν εἶη τὸ μηνολόγημα· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ καὶ παρέϊκτο τοῖς τοῦ πατρὸς, ὡς μὴ ῥαδίως διαγνῶναι ἔχει καὶ τὸν εἰδήμονα, ἐκ μόνης δέ τινος ξυσμῆς βραχυτάτης ἐπὶ τῇ παραλλάξει ὑπονοεῖν ἐδίδου τὴν χεῖρα. Πρβλ. π.χ. Dolger, *Facsimiles*, ἀρ. 9 καὶ 46.

3. Dolger, *Facsimiles* ἀρ. 50, πρβλ. καὶ BZ 28 (1928), σελ. 371 = Dolger, *Regesten*, ἀρ. 2845.

4. Dolger, *Facsimiles* ἀρ. 11 = Dolger, *Regesten*, ἀρ. 2876. Πρβλ. καὶ τίς παρατηρήσεις τοῦ Dolger, *Regesten*, τόμ. Ε', σελ. V - VII, καὶ τοῦ B. Ferjančić, *Notes de diplomatie byzantine*, ZRVI 10 (1967), σελ. 266 κ.ἐξ (οἱ ἰδιοτυπίες τοῦ ἐγγράφου ὀφείλονται στὸ ὅτι ἔχει συνταχθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ Βενετὸ νοτάριο, τὸν Andrea de Firmo, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπογράφει *de voluntate tam dicti domini imperatoris quam dicti ambaxatoris*).

- Πίν. 7β Μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου. 3 Ἰουνίου 1382¹.
 Πίν. 8α Μηνολόγιο τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' Παλαιολόγου. 15 Ἰουλίου 1376².
 Πίν. 8β Μηνολόγιο τοῦ Μανουήλ Β' Παλαιολόγου. 22 Σεπτεμβρίου 1399³.
 Πίν. 9α Μηνολόγιο τοῦ Μανουήλ Β' Παλαιολόγου. 20 Δεκεμβρίου 1414⁴.
 Πίν. 9β Μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Ζ' Παλαιολόγου. 16 Σεπτεμβρίου 1404⁵.
 Πίν. 10α Μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Η' Παλαιολόγου. Ἀπρίλιος 1432⁶.
 Πίν. 10β Μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Η' Παλαιολόγου. Ὀκτώβριος 1445⁷.

Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ στοὺς πίνακες γίνεται σαφὲς ὅτι τὰ μηνολόγια τῶν τριῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων, τοῦ Μανουήλ Β', τοῦ Ἰωάννη Ζ' καὶ τοῦ Ἰωάννη Η' εἶναι τελείως ἄσχετα πρὸς τὸ μηνολόγιο, πού μελετᾶμε, καθὼς ἐπίσης καὶ πρὸς ὅλα τὰ μηνολόγια τῶν προηγούμενων αὐτοκρατόρων. Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ τελείως ἰδιότυπο μηνολόγιο τοῦ Ἰωάννη Ζ', παρατηροῦμε ὅτι ὁ Μανουήλ Β' καὶ ὁ Ἰωάννης Η' γράφουν τὸ Μ τοῦ μηνὸς μὲ τρόπο τελείως διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αὐτοκράτορες: μῆκος καὶ κλίση τῆς πρώτης κεραίας, ἢ καμπύλη πού σχηματίζουν οἱ δύο μεσαῖες κεραῖες, ἢ σύνδεση τῆς τρίτης μὲ τὴν τέταρτη κεραία. Συνεπῶς τὸ πρόσταγμα, πού μελετᾶμε, δὲν μπορεῖ νὰ ἀνήκει στοὺς αὐτοκράτορες αὐτοὺς καὶ πρέπει

1. Ν. Οἰκονομίδης, *Actes de Dionysiou*, Παρίσι 1968, ἀρ. 5 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3175.

2. Dölger, *Facsimiles*, ἀρ. 52 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3159.

3. Dölger, *Facsimiles*, ἀρ. 54 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3275.

4. Οἰκονομίδης, ὁ.π., ἀρ. 13 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3344.

5. Dölger, *Facsimiles*, ἀρ. 55 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3204.

6. F. Babinger - F. Dölger, *Ein Auslandsbrief des Kaisers Johannes VIII. vom Jahre 1447*, BZ 45 (1952), σελ. 20 - 28 = F. Dölger, *Byzantinische Diplomatie*, Ettal 1956, σελ. 292 - 301 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3513. Ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἔχει πολὺ συζητηθεῖ: ὁ P. Wittek, *Ein Brief des Kaisers Johannes VIII. an den osmanischen Wesir Sarigä Pasha vom Jahr 1432*, Byz. 21 (1951), σελ. 323 - 331, ὑποστηρίζει, δικαίως νομίζω, ὅτι τὸ ἐγγράφο ἐξεδόθη τὸ 1432, ὅταν ὁ Saridja Beg ἦταν πράγματι βεζύρης τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β'. Οἱ Dölger - Babinger (πρβλ. καὶ BZ 46, 1953, σελ. 427 - 429) ἐπιμένουν ὅτι τὸ ἐγγράφο ἀνάγεται στὸ ἔτος 1447 βασιζόμενοι στὸ ὅτι τὸ μηνολόγιο ἔχει γραφεῖ μὲ τρεμάμενο χέρι — χαρακτηριστικὸ πού ἀποδίδουν στὴν ποδάγρα, ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπέφερε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ὁ Ἰωάννης Η'. Ἔτσι, στὰ *Regesten* τὸ πρόσταγμα κατατάσσεται στὸ ἔτος 1447, χωρὶς κἄν νὰ ἀναφέρεται ὅτι ἔχει ἤδη ὑποστηριχθεῖ ἢ ἀποψη ὅτι μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ τὸ 1432. Τὴν ἀποψη τῶν Dölger - Babinger δέχεται καὶ ὁ Ostrogorsky, ὁ.π., σελ. 82, ὑποσ. 70, μὲ βάση τὰ ἴδια γραφολογικὰ ἐπιχειρήματα. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι σὲ ἓνα σημείωμα (*On the Date of John VIII's Letter to Saridja Beg, April 1432*, Byz. 34, 1964, σελ. 105 - 109) νομίζω πὼς ἀπέδειξα ὅτι τὸ γραφολογικὸ ἐπιχειρήμα (μηνολόγιο γραμμμένο μὲ τρεμάμενο χέρι) συνηγορεῖ γιὰ τὴν χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς τὸ 1432: τὸν Ἀπρίλιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Η' μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναλαμβάνει ἀπὸ τὴν ἀρεση, πού τὸν εἶχε κρατήσῃ κατάκοιτο ἐπὶ σαράντα ἡμέρες.

7. Dölger, *Schatzkammern*, ἀρ. 26 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 3509.

νά χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ 1391. Σύμφωνα μὲ τὰ γενεαλογικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, μπορεῖ νὰ ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ματθαῖο Καντακουζηνὸ (1353) ἢ ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο Δ΄ Παλαιολόγο (1383).

Ἀντίθετα, τὸ μνηολόγιο, ποὺ μελετᾶμε, παρουσιάζει ἀρκετὴ ὁμοιότητα μὲ τὸ μνηολόγιο τοῦ Ἰωάννη Ε΄ — ὑπάρχει ὅμως μιὰ μικρὴ ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ διαφορὰ στὸν τρόπο ποὺ συνδέεται ἡ τρίτη μὲ τὴν τέταρτη κεραία τοῦ Μ· ἄλλωστε εἶδαμε ὅτι τὸ πρόσταγμα μᾶς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ε΄. Ἡ σύγκριση μὲ τὸ μοναδικὸ γνωστὸ μνηολόγιο τοῦ Ἀνδρονίκου Δ΄ δείχνει ἐπίσης ἀρκετὲς ὁμοιότητες ἀλλὰ καὶ δυὸ σημαντικὲς καὶ πολὺ χαρακτηριστικὲς διαφορὰς στὸν τρόπο ποὺ εἶναι γραμμμένη ἡ μεσαία κεραία τοῦ Ν (βραχυγραφία τοῦ Ἰνδικτιῶνος) καὶ στὸν σταυρὸ, ποὺ κλείνει τὸ μνηολόγιο. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς μᾶς ὀδηγοῦν λοιπὸν στὸ νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὸν Ἀνδρόνικο Δ΄ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν πιθανῶν ἐκδοτῶν τοῦ προστάγματος, ποὺ μελετᾶμε.

Μένει μόνο ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνός. Ἡ ἔλλειψη ἄλλου γνωστοῦ μνηολογίου τοῦ αὐτοκράτορα αὐτοῦ δὲν ἐπιτρέπει τὴν παλαιογραφικὴ ἐπικύρωση ὅσων ὑποθέτουμε. Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ὅμως, ποὺ περιλαμβάνει στὸ κείμενό του τὸ λαυριωτικὸ πρόσταγμα, συνηγοροῦν καὶ αὐτὰ γιὰ τὴν ἀπόδοσή του στὸν Ματθαῖο Καντακουζηνό.

Γ' ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τὸ πρόσταγμα, ποὺ μελετᾶμε, ἐπικυρώνει τὴν κατοχὴ καὶ τὰ προνόμια ὀρισμένων κτημάτων τῆς Λαύρας στὴν Αἴνο καὶ ἀπαγορεύει ὅποιαδήποτε καταδυναστείαν ἢ διενόχλησιν. . . οὔτε παρὰ τῶν κατὰ καιροῦς (καιρὸν ἢ ἔκδ.) κεφαλατικευόντων εἰς τε τὴν τοιαύτην πόλιν Αἴνον καὶ τὸν Κισσόν. . . οὔτε παρὰ τῶν τὰ δημοσιακὰ διενεργούντων, οὔτε μὴν παρὰ τῶν ἐχόντων τὴν ἐνοχλὴν τῆς ἀλ[ιεί](ας) (μ[ονῆς] ἢ ἔκδ.)· ἐπίσης ἀπαγορεύει πρὸς τοὺς διενεργούντας τὰ δημοσιακὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν δημοσιακῶν κεφαλαίων, τοῦ τε ζευγαρικίου, τῆς συγκροτήσεως καὶ τῶν τελῶν (στ. 19 - 24). Οἱ φράσεις, ποὺ παραθέσαμε, δείχνουν, νομίζω, μὲ σαφήνεια ὅτι, τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκε τὸ πρόσταγμα, ἡ Αἴνος καὶ ἡ περιοχὴ τῆς ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μὲ Βυζαντινὸ διοικητὴ (κεφαλατικέων) καὶ Βυζαντινοὺς φοροεισπράκτορες (διενεργοῦντες τὰ δημοσιακὰ)¹. Ξέρουμε ὅμως ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 1382 καὶ πιθανότατα² ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1376 - 1379 ἡ Αἴνος παραχωρή-

1. Πρβλ. Lj. M a k s i m o v i ć, *Vizantijska Provincijska uprava u doba Paleologa*, Βελιγράδι 1972, σελ. 71 κέξ., 130 κέξ.

2. Démétrius Cydonès, *Correspondance*, ἔκδ. R. - J. Loenertz, τόμ. Β', Βατικανὸ 1960, σελ. 78 - 80, 145 - 146. Πρβλ. G. T. D e n n i s, *The Short Chronicle of Lesbos*

θηκε από τους Βυζαντινούς στον Νικόλαο Gattilusi, αδελφὸ τοῦ κυρίαρχου τῆς Λέσβου Φραγκίσκου Α' Gattilusi, καὶ ὅτι παρέμεινε στὴν κυριαρχία τῆς Γενουατικῆς αὐτῆς οἰκογένειας μέχρι τὴν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1456). Οἱ Gattilusi διατήρησαν φιλικὲς σχέσεις μετὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινούπολης ἀλλὰ χωρὶς ἀμφιβολία δὲν υπάκουαν στὶς διαταγές του, ἀφοῦ μάλιστα ἐδιώξαν τὸν ὀρθόδοξο μητροπολίτη τῆς Αἴνου καὶ ἔφεραν δυσκολίες γιὰ τὴν χειροτονία διαδόχου του¹. Συνεπῶς, τὸ πρόσταγμα μᾶς, πὺ περιέχει διαταγές ἀπευθυνόμενες σαφῶς πρὸς ὑπαλλήλους τῆς αὐτοκρατορίας χωρὶς τὸν παραμικρὸ ὑπαινιγμὸ γιὰ τοὺς Gattilusi, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ 1382· ἔτσι καὶ ἡ ἱστορία τῆς Αἴνου μᾶς ὀδηγεῖ νὰ ἐπιλέξουμε γιὰ τὸ πρόσταγμα τὴν χρονολογία 1353 καὶ νὰ τὸ ἀποδώσουμε στὸν Ματθαῖο Καντακουζηνό².

Ἄς ἐξετάσουμε τῶρα ποιὲς ἦταν οἱ τύχες τῆς Αἴνου γύρω στὸ 1353. Ἀπὸ τὸ 1350, στὴν Κωνσταντινούπολη βασιλεύει ὁ Ἰωάννης Α' Καντακουζηνός, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη³. Ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνός, τοῦ ὁποῦ οἱ τίτλος εἶναι ἀκόμη ἀσαφῆς (κατώτερος

1355 - 1428, Λεσβιακὰ 5 (1965), σελ. 131. Τὸ 1384 ὁ Νικόλαος Gattilusi ἀναφέρεται ὡς ἄρχων τῆς Αἴνου (*dominus Heudi*) σὲ μιὰ διαθήκη γραμμένη στὴ Γένουα στὶς 27 Ἰουνίου (βλ. *Giornale Ligustico I*, 1874, σελ. 86 - 87). Πρβλ. καὶ *Dennis*, ὁ.π., σελ. 126, στ. 28 - 29 (*αὐθέντην Αἴνου*).

1. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1389 ὁ πατριάρχης παραχωρεῖ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια τῆς Αἴνου στὸν σακελλίου τῆς μητρόπολης (MM, τόμ. Β', σελ. 140)· προφανῶς ὁ μητροπολίτης εἶχε ἤδη διωχθεῖ. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1395, ὁ πατριάρχης παραχωρεῖ «ἐπιδόσεως λόγῳ» τὴν ἐνορία Φιλίππων στὸν μητροπολίτη Αἴνου καὶ πρόεδρο Δράμας (MM, τόμ. Β', σελ. 234· πρβλ. *P. Lemerle, Philippos et la Macédoine Orientale*, Παρίσι 1945, σελ. 255· γιὰ τοὺς μητροπολίτες Αἴνου αὐτῆς τῆς ἐποχῆς πρβλ. DHGE, τόμ. Α', στήλη 660). Τέλος, σὲ μιὰ ἀχρονολόγητη πατριαρχικὴ ἐπιστολή, πὺ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς Αἴνου σὺν Νικολέτω Γατελιούζω, ἀναφέρονται διὸ-τρεῖς παλιότερες πατριαρχικὲς ἐπιστολές (πὺ ἔμειναν ἀναπάντητες) σχετικὲς μετὰ τὸ θέμα τῆς χειροτονίας νέου μητροπολίτη Αἴνου καὶ γίνεται ἡ παράκληση στὸν Gattilusi ἵνα γράψῃς ἡμῖν καὶ ποιήσωμεν μητροπολίτην μετὰ καὶ τοῦ θελήματος καὶ τῆς ἀποδοχῆς σου. . . (MM, τόμ. Β', σελ. 338).

2. Δὲν νομίζω ὅτι ἡ σκιώδης ἐπικυριαρχία τὴν ὁποία ἔσως διατηροῦσαν οἱ Βυζαντινοὶ στὴν Αἴνο μετὰ τὴν παραχώρησή της στοὺς Gattilusi μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν χρησιμοποίηση τῶν ἐκφράσεων, πὺ ἀπομονώσαμε, στὸ ἐγγράφο μᾶς (ὅπως φαίνεται ὅτι ὑποθέτει ὁ *Ostrogorsky*, ὁ.π., σελ. 84). Ἀξίζει τέλος νὰ σημειωθεῖ ὅτι μετὰ τὴν ἐπανάνοδό του στὸν θρόνο τὸ 1379, ὁ Ἰωάννης Ε' παραχώρησε στὸν Ἀνδρόνικο Δ' μερικὲς πόλεις τῆς Θράκης, μετὰ τῶν ὁποῦ δὲν ἦταν ἡ Αἴνος, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη, προφανῶς, παραχωρηθεῖ στοὺς Gattilusi (Δούκας, ἔκδ. Grecu, σελ. 73, πρβλ. *Barker*, ὁ.π., σελ. 41)· συνεπῶς, τὸ 1383 ὁ Ἀνδρόνικος Δ' δὲν εἶχε τὴν Αἴνο ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία του.

3. Γιὰ τὰ παρακάτω γεγονότα βλ. *G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates*³, Μόναχο 1963, σελ. 436 - 437· *Nicol*, ὁ.π., σελ. 112 - 113· *G. Weiss, Joannes Kantakuzenos - Aristokrat, Staatsman, Kaiser und Mönch - in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jh.*, Wiesbaden 1969, σελ. 47 κ.ἑξ. *A. Failler, REB 31* (1973), σελ. 83 - 90.

ἀπὸ τὸν βασιλέα καὶ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν δεσπότη, χωρὶς ὀρισμένη ὀνομασία), διοικεῖ τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονία, τὴν Χαλκιδικὴ καὶ τὴν δυτικὴν Θράκη, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Αἴνος. Τὸ 1351, ὁ Ἰωάννης Ε΄, μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐπεκτείνει τὴν ἡγεμονία του πρὸς ἀνατολὰς καὶ περιλαμβάνει σ' αὐτὴ τὴν Αἴνο¹, ἐνῶ ὁ Ματθαῖος ἀναλαμβάνει τὴν διοίκηση τῆς ἀνατολικῆς Θράκης μὲ κέντρο τὴν Ἀδριανούπολη. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1352, ὁ Ἰωάννης Ε΄ εἰσβάλλει στὴν ἀνατολικὴν Θράκη, νικιέται ὅμως κοντὰ στὸ Διδυμότειχο (τέλη 1352) καὶ ἡ ἐπικράτειά του περιορίζεται σημαντικὰ. Ἐνῶ στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἰωάννης Ε΄ θεωρεῖται ἔκπτωτος καὶ δὲν ἀναφέρεται πιά στὶς αὐτοκρατορικὲς εὐφημίες, ὁ Ματθαῖος ἀναγορεύεται (Ἀπρίλιος 1353) καὶ στέφεται (ἀρχὲς 1354) καὶ αὐτὸς αὐτοκράτορας μὲ ἔδρα τὴν Ἀδριανούπολη. Ἡ Αἴνος περνάει καὶ πάλι στὴν ἐπικράτεια τῶν Καντακουζηνῶν². θὰ προσχωρήσει ξανά στὸν Ἰωάννη Ε΄ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1354 - ἀρχὲς τοῦ 1355, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ³.

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1353 ὁ κάτω Ἔβρος ἀνῆκε στὴν ἐπικράτεια τῶν Καντακουζηνῶν. Ἡ ἀναγόρευση τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ τὸ 1353 ἦταν, νομίζω, ἐπαρκὴς λόγος γιὰ νὰ ἐνδιαφερθοῦν οἱ μοναχοὶ τῆς Λαύρας νὰ πάρουν ἓνα ἐπικυρωτικὸ πρόσταγμα γιὰ τὰ κτήματά τους, ποὺ βρισκόντουσαν στὴ δικαιοδοσία τοῦ νέου αὐτοκράτορα⁴. Καὶ ὁ Ματθαῖος, ἐκδίδοντας τὸ πρόσταγμα⁵, καθόρισε τὶς «δυναστικὲς» του σχέσεις μὲ τοὺς

1. Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐκδ. Βόννης, τόμ. Γ', σελ. 208· Νικηφόρος Γρηγοράς, ἐκδ. Βόννης, τόμ. Γ', σελ. 182.

2. Καντακουζηνός, ὁ.π., σελ. 255, 282, 283· Γρηγοράς, ὁ.π., σελ. 237. Στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1352 ἡ Αἴνος βρισκόταν ἀκόμη στὰ χέρια τοῦ Ἰωάννη Ε΄: βλ. Nuovo Archivio Veneto 5 (1893), σελ. 196 - 197.

3. Καντακουζηνός, ὁ.π., σελ. 310.

4. Ἡ ἔκδοση ἑνὸς προστάγματος, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν κτήση καὶ τὰ προνόμια κτημάτων μιᾶς μόνο περιοχῆς, δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ περίεργο: τὰ προστάγματα συνήθως ἀναφέρονται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ὑπόθεση, ἐνῶ οἱ ἐπικυρώσεις ὅλων τῶν κτήσεων ἑνὸς μοναστηριοῦ γινόντουσαν συνήθως μὲ χρυσόβουλλους λόγους. Στὴν περίπτωση τοῦ προστάγματος, ποὺ μελετᾶμε, ὑπάρχει κι ὁ ἐπιπρόσθετος λόγος ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Ἔβρου ἐξαρτιόταν πιθανότατα ἀπὸ τὸν Ματθαῖο Καντακουζηνό. — O s t r o g o r s k y, *Autour d'un prostagma*. . ., ὁ.π., σελ. 82 - 83, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν χρονολόγηση, ποὺ προτείνει (1428), παρατηρεῖ ὅτι τὸ πρόσταγμα δὲν ἀναφέρεται στὰ ὑπόλοιπα κτήματα τῆς Λαύρας γιὰτὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ Μακεδονία εἶχε ἤδη κατακτηθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους — ἡ παρατήρηση ὅμως αὐτὴ δὲν ἐξηγεῖ γιὰτὶ δὲν ἀναφέρονται στὸ πρόσταγμα οἱ λαυριωτικὲς κτήσεις στὴν Λῆμνο, ποὺ ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία ἀκόμη Βυζαντινὴ.

5. Ἡ χρῆση τοῦ μηνολογίου ἀπὸ τὸν Ματθαῖο, ποὺ ἦταν συναυτοκράτορας, δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ περίεργο γιὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰ.: ἤδη ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' ἔγγραφα μὲ μηνολόγιο ἔχουν ἐκδώσει καὶ οἱ δύο συμβασιλεῖς, ὁ Μιχαὴλ Θ' καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Γ', ὁ ὁποῖος μάλιστα ἄρχισε νὰ μηνολογεῖ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ του στέψη (βλ. D o l g e r, *Regesten*, ἀρ. 2656, 2657, 2658, 2662).

προηγούμενους αυτοκράτορες τῆς οἰκογένειας τῶν Παλαιολόγων σύμφωνα με τὶς ἀρχές πού εἶχε θέσει καὶ σταθερὰ διατηροῦσε ὁ πατέρας του Ἰωάννης Σ' Καντακουζηνός (πρβλ. ὑποσ. 6).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ βρισκόταν στὸ τυπογραφεῖο ὅταν κυκλοφόρησε ὁ τρίτος τόμος τῶν *Actes de Lavra*, ἔκδ. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, Denise Papachryssanthou, Παρίσι 1979, ὅπου ξαναδημοσιεύεται, με σημαντικὲς διορθώσεις, τὸ πρόσταγμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ (ἀρ. 166, σελ. 175 - 179). Οἱ ἐκδότες, στοὺς ὁποίους εἶχα στείλει τὸ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου μου, ἐπανεξετάζουν τὸ χρονολογικὸ πρόβλημα καὶ ἀποδίδουν (με ἐρωτηματικὸ) τὸ ἔγγραφο στὸν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο (1428 ἢ 1443), χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείουν τὴν ἀπόδοσή του στὸν Ματθαῖο Καντακουζηνό (πρβλ. ἀρ. 133 bis, σελ. 51). Στὸ μεταξὺ βρῆκα μερικὰ καινούρια στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν, νομίζω, τὴν ἀποψη πὼς τὸ ἔγγραφο ἔχει ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸν τελευταῖο καὶ τὰ ὁποῖα κυρίως ἀποκλείουν τὴν ἀπόδοσή του στὸν Ἰωάννη Η', ἐφόσον τὰ λαυριωτικὰ κτήματα, πού ἀναφέρονται, δὲν ἀνῆκαν πιά στὴν αὐτοκρατορία τὸν ΙΕ' αἰ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κτήματα πού βρισκόντουσαν μέσα ἢ κοντὰ στὴν Αἶνο, ὁ ἐκδότης τοῦ προστάγματος ἐπικυρώνει τὰ δικαιώματα τῆς Λαύρας στὸ *μονὺδριον*. . . *τῶν ἁγίων*. . . *Θεοδώρων*, πού βρισκόταν στὸ *κάστρον τὸν Κισσόν* καὶ ἀπαγορεύει στοὺς κρατικούς ὑπαλλήλους, καὶ εἰδικώτερα στοὺς κεφαλατικεύοντες *εἰς τε τὴν τοιαύτην πόλιν Αἶνον καὶ τὸν Κισσόν*, νὰ παρενοχλήσουν τοὺς μοναχοὺς τῆς Λαύρας. Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς με εἶχαν ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ κτήματα βρισκόντουσαν μέσα στὴν Βυζαντινὴ ἐπικράτεια καὶ συνεπῶς ὅτι τὸ πρόσταγμα πρέπει νὰ εἶχε ἐκδοθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν παραχώρηση τῆς Αἶνου στοὺς Gattilusi. Παρατηρήθηκε ὅμως ὅτι, ἐφόσον ἡ Αἶνος εἶχε «παραχωρηθεῖ» στοὺς Gattilusi ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, δὲν ἀποκλείεται ὁ τελευταῖος αὐτὸς νὰ διατηροῦσε πάνω στὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ τῆς κάποια θεωρητικὴ ἐξουσία καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ οἱ Λαυριῶτες θεώρησαν σκόπιμο νὰ ζητήσουν μιὰν ἀκόμη ἐπικύρωση τῶν προνομίων τους ἀπὸ τὸν βασιλέα.

Ἐξακολουθῶ νὰ πιστεύω ὅτι παρ' ὅλη τὴν ὑποτιθέμενη θεωρητικὴ ἐξουσία του, ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας δὲν θὰ ἀποκαλοῦσε τὸν οὐσιαστικὰ ἀνεξάρτητο Gattilusi ἀπλῶς «κεφαλατικεύοντα» τῆς Αἶνου¹. Ἄλλὰ κι ἂν ἀκόμη δεχόμε-

1. Πρβλ. π.χ. πὼς ἀπευθύνεται στοὺς Gattilusi ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: J. Darrouzès, *Ekthesis Néa. Manuel des pttakia du XIVe siècle*, REB 27 (1969), σελ. 61.

στην τήν υπόθεση αυτή, τὸν ΙΕ' αἰ. δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρχει Βυζαντινὸς κεφαλατικεῦων στὸν Κισσό.

Τὰ εἰρηπία τοῦ κάστρου τοῦ Κισσοῦ σώζονται κοντὰ στὴν πόλη Keşan τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (50 περίπου χλμ. στὰ ΒΑ τῆς Αἴνου καὶ 71 χλμ. στὰ Β τῆς Καλλιπόλης)¹. Μὲ τὴν Τουρκικὴ ἐπέκταση στὰ Βαλκάνια, δὲν ἄργησε νὰ περάσει στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν: φαίνεται ὅτι κατακτήθηκε ἀπὸ τὸν Gazi Evrenos Beg ἤδη ἐπὶ Μουράτ τοῦ Α' (δηλ. πρὶν ἀπὸ τὸ 1389)². Ἐκτοτε ἡ περιοχὴ δὲν ἐπανῆλθε στὴν βυζαντινὴ κυριαρχία, ἀφοῦ μάλιστα ἐκεῖ θάφτηκε τὸν ΙΔ' αἰ. ἓνας διάσημος Τοῦρκος πολεμιστῆς, ὁ Rustem Beg³ καὶ ἐκεῖ ἔδρυσε ἓνα βακούφι ὁ Idris Fakih τὴν ἐποχὴ τοῦ Μουράτ Β' (1421 - 1451)⁴. Συνεπῶς τὸ πρόσταγμά μας, ποὺ μιλά γιὰ βυζαντινὸ κεφαλατικεῦοντα στὸν Κισσό, δὲν μπορεῖ νὰ ἀνήκει στὸν ΙΕ' αἰ.

Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ

1. H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, σελ. 56 - 57. Πρβλ. B. Nedkov, *Bulgarija i susednite i zemi prez XII vek spored Idrisi*, Σόφια 1960, σελ. 116. Ὁ Κισσός, ποὺ ἐμφανίζεται στὶς πηγὲς τὸν ΙΙ' αἰ., ταυτίζεται, φαίνεται, μὲ τὸ βυζαντινὸ Ρούσιον.

2. F. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14. - 15. Jahrhundert)*, Brünn - Μόναχο - Βιέννη 1944 (*Südosteuropäische Arbeiten* 34), σελ. 47. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Evrenos πέθανε στὶς 17 Νοεμβρίου 1417: V. Demetriades, *The tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and its inscription*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies 39/2 (1976), σελ. 328 - 332.

3. Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des regnes des sultans Osman, Orkhan et Murad*, Μόναχο 1967, σελ. 194.

4. M. Tayıb Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livasi*, Istanbul 1952, σελ. 287.

Fragment of a handwritten Greek text on a parchment fragment. The text is written in a cursive hand and is partially obscured by a large, dark, scribbled mark. The visible text includes the words "καὶ τὸ πνεῦμα", "καὶ τὸ ὕδωρ", and "καὶ τὸ αἷμα".

α'

Fragment of a handwritten Greek text on a parchment fragment. The text is written in a cursive hand and is partially obscured by a large, dark, scribbled mark. The visible text includes the words "καὶ τὸ πνεῦμα", "καὶ τὸ ὕδωρ", and "καὶ τὸ αἷμα".

β'

Αὐτῶν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων ἄνδρων τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν ὅτι
ἡμεῖς ἄλλ' ἂν ἐπιβλέψωμεν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῶν ἁγίων ἄνδρων τοῦ θεοῦ
καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ἄνδρων τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν ὅτι
ἡμεῖς ἄλλ' ἂν ἐπιβλέψωμεν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῶν ἁγίων ἄνδρων τοῦ θεοῦ
καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ἄνδρων τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν ὅτι

Handwritten signature or name

ἄμφω, καθὼς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν ἡμεῖς οὐκ ἔμενον ἵνα
ἡμεῖς ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν οὐκ ἔμενον ἵνα
ἡμεῖς ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν οὐκ ἔμενον ἵνα
ἡμεῖς ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν οὐκ ἔμενον ἵνα

Handwritten signature or name

Handwritten text in Greek script, likely a manuscript page. The text is arranged in several lines, with a large, stylized initial letter 'Α' (Alpha) at the beginning of the second line. The script is dense and appears to be a form of medieval or early modern Greek.

α

Handwritten text in Greek script, likely a manuscript page. The text is arranged in several lines, with a large, stylized initial letter 'Α' (Alpha) at the beginning of the second line. The script is dense and appears to be a form of medieval or early modern Greek.

β

εμὴ ἀγαπήναι καὶ φιλίαν τῶν βασιλέων σου φαντασθε, καὶ τὸν νόμον
 σου δύνανται δοῦναι ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου ἵνα ἴδωμεν ἅπαντες ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου
 ἵνα ἴδωμεν ἅπαντες ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου ἵνα ἴδωμεν ἅπαντες ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου
 ἵνα ἴδωμεν ἅπαντες ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου ἵνα ἴδωμεν ἅπαντες ἡμῶν ἀγαπήναι καὶ φιλίαν σου

~~Ἰωάννης~~
 Ἰωάννης

α'

... οὐκ ἔστιν ἡμεῖς οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη
 ἡμεῖς, διδοῦναι πνεῦμα καὶ ἀγάπην ἡμεῖς, διδοῦναι
 ἡμεῖς, διδοῦναι πνεῦμα καὶ ἀγάπην ἡμεῖς, διδοῦναι
 ἡμεῖς, διδοῦναι πνεῦμα καὶ ἀγάπην ἡμεῖς, διδοῦναι

~~Ἰωάννης~~
 Ἰωάννης

β

